

NAPOK ROMJAI: DISZKURZÍV POLITIKATUDOMÁNYI ESETTANULMÁNY A „KÖZTÁRSASÁG NAPJÁRÓL”¹

Szűcs Zoltán Gábor

(a ME BTK Politikatudományi Intézetének egyetemi tanársegéde)

ÖSSZEFOGLALÓ

2005 őszén tárgyalta az Országgyűlés a Köztársaság Napjára vonatkozó törvényjavaslatot, amely az 1946. évi I. törvény emlékét kívánta törvénybe foglalni, s egyúttal egy magyar „köztársasági eszme” kifejezéseként február 1-ét emléknappá nyilvánítani. A javaslat végül elbukott, s a bukás okainak diszkurzív politológiai vizsgálata lehetővé teszi, hogy levonjunk bizonyos tanulságokat általánosságban a szimbolikus politizálás egyik, rendszerektől függetlenül népszerű válfaja, a kommemoráció kontextusfüggő természetére, s konkrétan a rendszerváltás utáni magyar politikai kultúrában betöltött szerepére vonatkozóan. A vizsgált anyagok ugyanis arra engednek következtetni, hogy a köztársasági eszme és a nemzeti történelem kommemoratív összekapcsolására irányuló politikai intenció bizonyos - egyebek között a diskurzustörténeti előzményekkel is indokolható - elvárásoknak nem tudott megfelelni, s így az innovatív szándékot végül meglehetősen eltérő politikai állásponton lévő szereplők is elutasították, mint normasértést.

Kulcsszavak: szimbolikus politika ■ diszkurzív politikatudomány ■ Köztársaság Napja ■ 1946. évi I. törvény ■ parlamenti vita

2005 őszén tárgyalta az Országgyűlés a Köztársaság Napjára vonatkozó törvényjavaslatot, amely az 1946. évi I. törvény emlékét kívánta törvénybe foglalni, s egyúttal egy magyar „köztársasági eszme” kifejezéseként február 1-ét emléknappá nyilvánítani. A javaslat korai végét jelentette azonban a törvényjavaslat elutasítása a kisebbik koalíciós párt részéről, amit az általános vitában az SZDSZ részéről Pető Iván és Mécs Imre jelentettek be, s az is, hogy nem csak a liberális párt, de az ellenzéki erők is inkább (bár nem egyneműen) elutasítóan viszonyultak az indoklás szerint a különféle politikai eszmék „közös nevezőjének” szánt elképzeléshez (T/17222).

Az alábbiakban következő diszkurzív politikatudományi elemzés azt szeretné megmutatni, hogy ez a szimbolikus politikai ügy jó indikátora a magyar politikai kultúra bizonyos mozgásainak. Az 1946. évi I. törvény, s vele az 1945-47 közötti időszak a Kerekasztal-tárgyalásoktól fontos szimbolikus szerepet töltött be a magyar politikai diskurzusban, számos jelentős kérdés megvitá-

sának kínált keretet a köztársasági elnöki intézménytől a földkérdésen át a rendszerváltás utáni magyar eszmei áramlatok gyökereinek kérdéséig és tovább. Ezért e téma újabb felbukkanása lehetőséget kínál arra, hogy keresztmetszeti képet kapjunk a magyar politikai kultúra bizonyos jelenségeiről, amelyeket összevetve korábbi, hasonló témájú viták tanulságaival, a történeti változásokat is jobban megérthetjük.

Egy ilyen elemzésnek természetesen megvannak a maga korlátai; a perspektíva, amelyből szemléljük a politikai diskurzust, meglehetősen szűk, s ezért nagyon speciális képet kínál a magyar politikai kultúráról. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy egy ilyen szimbolikus politikai ügy korántsem csak szimbólumokról és pozícióharcokról szól. Annak megítélése, hogy 1945–47 milyen viszonyban van a politika jelenével, nagyon is gyakorlati következményekkel járhatott bizonyos szakpolitikai kérdésekben, amint ezt az alábbiakban egy-két példa nyomán igyekszem majd jelzésszerűen bemutatni. A Köztársaság Napjáról szóló javaslat annyiban persze eltér ezektől az esetektől, hogy itt egy emlékezeti aktus megtételére irányult volna a javaslat, vagyis egy ízig-vérig szimbolikus cselekvésre. A szimbólumok politikai funkciójának azonban inkább ez a speciális esete, s nem az, amikor egy politikai szimbólum beágyazódik a politika jelenével kapcsolatos eltérő értelmezések tágabb összefüggéseibe.

Állításom, amit az alábbiakban érvekkkel igyekszem majd alátámasztani, hogy míg a magyar politikai kultúrában a közös emlékezeti aktusok adekvát nyelvi kerete a *nemzeti történelem* fogalomkészlete (s e tekintetben egyébként a rendszerváltás nem jelent törésvonalat a politikai nyelvhasználatban), vagyis egy olyan historizáló politikai nyelv, amelynek számos, egymással rivalizáló variánsa intézményesedett e kultúrán belül, 1945–47 kommemoratív felhasználását nem könnyítette meg, hogy e korszaknak egy rövid időszakot leszámítva nem kanonizálódott olyan elbeszélése, amely e nyelvi keretben értelmezte volna azt. A rövid kivételt 1989–90 néhány hónapja jelentette, s jól megfigyelhető az akkori kánonformáló erőfeszítések végső kudarca. Mindebből az következett a Köztársaság Napjára vonatkozó javaslat számára, hogy annak egyszerre kellett volna *beírnia* az 1946. évi I. törvény elfogadásának eseményét a nemzeti történelem narratív rendjébe, s – amennyiben egy „köztársasági eszme” képviselőjére is vállalkozni kívánt – megpróbálnia úgy *újraírni* ezt a nyelvi keretet, hogy az összeegyeztethetőnek mutassa a „nemzeti történelem” és a „köztársasági eszme” konnotációit, s közben persze széleskörű egyetértést is tudjon biztosítani magának. Vagy, lehetséges lett volna esetleg egy olyan *nyelvi alternatívát* találni a kommemoráció számára, amely a nemzeti történelemhez hasonlóan elfogadhatónak bizonyulhat más politikai szereplők számára. Sem erre, sem arra nem került sor a javaslat sorsának tanúsága szerint. Mint majd látni fogjuk, a vitában résztvevők, mind 1945–46 nemzeti történeti elbeszélhetőségét, mind egy nyelvi alternatíva elfogadhatóságát kétségbe

vonták ilyen vagy olyan módon. A „Köztársaság Napja”, így végül mint puszta normasértés bukott el a kommemorációval kapcsolatos elvárások legfontosabb tesztjén.

SZIMBOLIKUS POLITIKA ÉS DISZKURZÍV POLITOLÓGIA

Az itt alkalmazott deskriptív, történeti és kontextualista elemzés kiindulópontjával szolgáló elméleti és módszertani feltevéseket másutt már részletesen kifejtettem², ezért itt és most csupán azokra a fogalmakra szeretnék koncentrálni, amelyek közelebbi tisztázása elengedhetetlennek tűnik e tanulmány konkrét témája szempontjából.

Általánosságban legyen elég annyi, hogy egyfelől a tágabb értelemben vett diszkurzív megközelítések napjainkban elsősorban nem a szimbolikus politika körébe sorolható jelenségekkel foglalkoznak a politikatudományban,³ s másfelől, hogy diszkurzív nézőpontból nézve egy szimbolikus politikai aktus, mint a kommemoráció, nem ugyanazért érdekes, mint a politikai elemző számára, aki stratégiai döntések terepét látja benne. Nem vitatva ez utóbbi megközelítés hasznosságát, nem árt talán arra emlékeztetni, hogy a közös emlékezés problémájához az antikvitás óta komoly politikaelméleti megfontolások fűződnek⁴, s a politikatörténet tanúsága szerint a kommemoráció mint politikai cselekvési forma szintén meglehetősen konstans résztvevője, rendszerektől független módon, a politikai gyakorlatnak. Ha pedig, mint jelen elemzés is teszi, azt feltételezzük, hogy egy-egy ilyen cselekvési forma jelentése nem magától értetődően adott, hanem történetileg változó és kontextuskötött, egyebek mellett a politikai valóság megragadására szolgáló nyelvi kontextusokba ágyazódik, akkor indokoltnak tűnik az elemzés tárgyává a történeti változásokat tenni. Ennyiben az alábbiakban következő gondolatmenet rokonítható a *Geschichtspolitik* típusú megközelítésmódokkal, de azok többségétől annyiban eltér, hogy nem a történeti tudás politikai meghatározottságait, hanem a politikai tudás diszkurzív formálódását állítja vizsgálódása fókuszába.⁵

Konkrétan ebben az esetben arról van szó, hogy a közös emlékezés nyelvi kereteit a magyar politikai kultúrában hagyományos módon azok a fogalmak, retorikai eszközök, hangnem stb. jelentik, amelyeket másutt a nemzeti történelem nyelveként írtam le. A magyarországi politikai kommemorációnak ez a jellemzője talán nem tűnik magától értetődőnek, de osztenzíve könnyen megmutatható. Gondolhatunk például arra, hogy nemzeti és állami ünnepeink (március 15., augusztus 20. és október 23.) mind az ezeréves nemzeti történelem eseményeire utalnak. Az egyik az állam megalapításának ünnepe, míg március 15. egy hosszú távon is meghatározó jelentőségűnek bizonyult szimbolikus esemény, az 1848–49-es „forradalom és szabadságharc” emlékezete. Mi több, még október 23. sem csupán az 1989-es államformaváltás, de min-

denekelőtt a már saját korában is az 1848-49-es „forradalom és szabadságharcból” kölcsönzött nyelvi minták alapján értelmezett esemény ünnepnapja.

E nemzeti és állami ünnepek egyúttal arra is alkalmasak, hogy segítségükkel jobban megértsük a nemzeti történelem nyelvének belső tagoltságát. Az ugyanis nem egy zárt, belsőleg koherens rendszer, hanem egy számtalan forrásból táplálkozó, diszciplinárisan, tematikailag, az egyes elemeinek implikációit és konnotációit tekintve is változatos diskurzus szüntelen alakulásban lévő terméke, amelynek a rendszerváltás utáni magyar politikában jó néhány egymással is feleselő diszkurzív tradíciója állt szemben egymással.

(1) Augusztus 20-a állami ünneppé nyilvánítása például annak a nemzeti történeti beszédmódnak köszönhetette igazolását, amely az ezeréves államiság kontinuitását tekinti a magyar politika meghatározó tényezőjének, s amely *történeti-közjogi* tradíció mindig is a politikailag definiált, egységes nemzetet tekintette a történelem (s a jelenbéli politika) alanyának.

(2) Március 15-e nemzeti ünnepként annak a *függetlenségi* tradíciónak köszönheti népszerűségét, amely a magyar történelemben elsősorban a fennálló viszonyok kritikáját szolgálta, s ezért előnyben részesítette a(z elbukott) forradalmak, szabadságharcok, a (meghiúsult) tervezetek, a (kihasználatlan) lehetőségek pillanatait az establishment sorsával szemben, s a 19. század elejétől kezdve a „haza és haladás” dilemmáját tekinti a politikai szereplők cselekvési lehetőségeit meghatározó legfontosabb problémának. Természetéből következően ez a fajta beszédmód különösen alkalmas volt társadalmi és politikai ellenzékiesség, bal- és jobboldali radikalizmusok historizáló önmeghatározására. Így volt ez 1956-ban is, vagyis október 23-a „forradalom és szabadságharc-ként” való leírása voltaképp ugyanennek a tradíciónak a segítségével kanonizálta a Rákosi-rendszer elleni felkelést a nemzeti történelem részeként. S az is érdekes, hogy a történeti érvek politikai használatának kritikája 1990-től kezdve rendszeresen összekapcsolódott a függetlenségi beszédmóddal, azon az alapon, hogy a nemzeti múlt stabilan fennálló politikai rendszerei nem jelentenek olyan kívánatos emléket, amely iránt joggal lehetne „nosztalgiát” érezni, vagy, amelyet „restaurálni” kellene.

(3) Az ünnepek nemzeti történeti nyelvű megfogalmazása a késő Kádár-korban többé-kevésbé elfogadott gyakorlat volt (ez természetesen nem vonatkozik a szűkebben vett marxista-leninista ünnepekre), s ez elvezetett egy funkcionálisan korlátozott beszédmód kialakulásához, amelyet másutt már *kádárkori kommemoratív beszédmódnak* neveztem. E tradíció legfontosabb előfeltevése az, hogy a nemzeti történelem nyelvén a nemzeti egységről, emelkedett pillanatokról kell beszélni, s ehhez a nemzeti költők, írók művei, jeles gondolkodók szövegeit is fel lehet idézni, mintegy metonimikusan megidézve a múlt nagy pillanatait.

(4) Sokáig marginális pozícióban, de komoly szerepet játszott a magyar politikában a *Szent Korona-tan* beszédmódja is, amely a történeti közjogi konti-

nuitásnak sajátos változatát képviselte egy középkorias, misztikus elemekkel átszőtt sajátos társadalmi szerződés formájában, amely a magyar alkotmányosságnak erős nemzetkarakterológiai jelentőséget tulajdonított. 1989–90 környékén egyrészt ellenségképként, a Horthy-rendszer rekvizitumaként élt ez a tradíció (a címervitában például a koronás változat elutasítása kimondva-kimondatlanul is a Szent Korona-tan feltámasztása ellen irányult), másrészt erősen finomított változatban, mint egy „tiszteletreméltó hagyomány”, amelynek a 2000-es milleniumi év szimbolikus politikája jelentette kanonizációját. Az 1990-es évek végétől azonban (gyér előzmények után) ismét megjelent a politikában a Szent Korona-tan teljes komolysággal képviselt, intranszigenz változata is, amely különösen 2006 után kapott nagyobb figyelmet a hazai közéletben.

Fontos azonban látni, hogy ezek a beszédmódok *egyrészt* nem csak kommemoratív funkcióban kaphattak szerepet (a kommemoratív beszédmód normái például megjelenhettek a nemzeti történelem túl gyakori, nem alkalomhoz illő stb., tehát e beszédmód alapján normasértő használatának kritikájaként is), hanem fontos politikai kérdések értelmezésében is szerepet játszhattak. Nem csak a címervitában vagy a nemzeti- és állami ünnepekről szóló vitában, esetleg az 56-os emléktörvény vitájában, hanem például a köztársasági elnöki tisztség megalkotásakor, vagy a hazai ideológiai megosztottság értelmezésében, esetleg egy kelet-közép-európai együttműködés igazolásaként, netán a tulajdonviszonyokkal, az előző rendszer képviselőinek elszámoltatásával kapcsolatban, s ha úgy alakult, akár a közigazgatás kapcsán. *Másrészt* pedig nem magától értetődő, hogy egy múltbeli esemény felidézésének egyedül a nemzeti történelem a lehetséges eszköze. Az 1945–47-es időszak értelmezésében éppenséggel egészen más elemek domináltak 1990 után: a földkérdésben kisgazda részről például egy alapvetően ahistorikus (etnradikális) nyelvi eszköztárat mozgósítottak, míg ellenfeleik szintén ahistorikus (szociologizáló) érvekkel kritizálták a reprivatizáció eszméjét; a KDNP pedig sosem volt képes saját intézményi múltjának 1945–47-ben gyökerező keresztény politikai hagyományait, mint a Horthy-rendszer „keresztény kurzusának” ideológiájától különbözőt elfogadtatni (Szűcs, 2010).

1946 ÖNÉRTTELMEZÉSEI

Még mielőtt belevágnánk a vita közelebbi vizsgálatába, érdemes egy kicsit áttekinteni az 1946. évi I. törvény elfogadásának körülményeit, s általában az 1944 decemberében kiformalódó új politikai rendszerről tudható legfontosabb ismereteket. Nem elsősorban azt, ami ekkor a politikatörténetben végbement, hanem azt, hogy vajon maguk a korszak politikai szereplői miként értelmezték saját jelenüket, amelynek történelmi jelentőségéről minden bizonnyal meg

voltak győződve, hiszen egy pusztító világháború, egy húsz éve működő politikai rendszer összeomlása, s a nyilas uralom káosza előzte meg azt. Pontosítva a kérdést, milyen szimbolikus politikai eszközökkel éltek saját jelenük értelmezésében, s ezen belül a kommemoráció milyen eszközeihez nyúltak?

Hiszen, bár a kommemoráció alapvetően a múltra irányuló tevékenység, nem feltétlenül csak távoli múltra lehet közösen emlékezni. Egy-egy jelentős politikai esemény, fordulat, katasztrófa vagy siker kanonizálódásának kezdete akár egyidős vagy közel egyidős lehet magával a megtörtént eseményekkel. Ezért, joggal kérdezhetjük, hogy vajon szerepet játszott-e az új rendszer létrejöttének diszkurzív értelmezésében, s ha igen, milyen a nemzeti történelem nyelve?

Az első szembeötlő dolog ezzel kapcsolatban a radikális szakítás változatos hangsúlyozása a korszak szimbolikus politikájában. S itt nem csak arra kell gondolnunk, hogy „új honfoglalásként” Pusztaszeren hirdettek 1945-ben földosztást, vagyis a magyar történelmet mintegy „újrakezdték”; hogy az új rendszer jelképei (pl. Kossuth-címer vagy a forintra kerülő arcok, mint Petőfi, Kossuth, Dózsa, az ideiglenes budapesti Kossuth-híd elnevezése) a függetlenségi tradíció felidézésével a társadalmi-politikai radikalizmus nyelvi eszköztárát vették igénybe. Legalább ilyen feltűnő, hogy a korszak jelentős értelmiségijei is milyen gyakran fogalmazták meg programszerűen az előző rendszerrel való radikális, „forradalmi szakítás” gondolatát. Bibó idevágó fejtegetései jól ismeretek: számára a kiegyezéssel végleg „zsákutcássá” vált magyar történelemből való kikeveredés, a 48-as lehetőségekhez való visszatalálás lehetőségét kínálta az 1945-ös fordulat (Bibó, 1990). De hasonlóan fogalmazott Szekfű is, aki szerint az előző rendszer gyászos végére „egyetlen mentség maradt: a forradalom.” (Szekfű, 1983). S nem érdektelen megemlíteni, hogy a Szekfűhöz hasonlóan nem elsősorban baloldali szimpátiájáról ismert jogászprofesszor, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd 1947 után a Magyar Függetlenségi Párt képviselője (nem melleleg MTA elnök is egy ideig), Moór Gyula is azt írta, hogy „egy zajtalan, de annál mélyrehatóbb forradalom zajlott le”. S miközben óva intett a demokráciát fenyegető „anarchia” és „diktatúra” „örvényeitől”, azt is hangsúlyozta (Bibóhoz hasonlóan), hogy az új rendszer képviselői hatalmukat „nem történeti jogcímekre, hanem a demokrácia nagy politikai gondolatára, a demokratikus Magyarország ideáljának erkölcsi erejére” alapítják (Moór, 2005). Nem kellett tehát népi kollégistának vagy kommunista párttagnak lenni ahhoz, hogy valaki az 1945-ös rezsimváltást forradalmi átalakulásként értékelje, s ennek az átalakulásnak a konceptualizálásában nem egyszer a nemzeti történelem fogalmai játszottak kulcsszerepet.

Léteztek persze a forradalmi átalakulás interpretációjának fogalmi alternatívái is, s ezek éppen az 1946. évi I. törvény előkészítése során, s a törvényjavaslat vitájában is megjelentek (Vida, 1982; Ruszoly, 1997). Mindszenty József például magát a Magyar Királyság első közjogi méltóságaként a távollévő Ottó

király régensének tekintette, azaz a Horthy-rendszer összeomlását a főhatalom gyakorlásában beállt zavarként, de egyúttal egy korábbi, legitimebb állapot helyreállítási lehetőségének megteremtődéseként fogta fel. A kispapok körében sem ez a *legitimista* álláspont, amely a történeti-közjogi beszédmód legradikálisabban változásellenes felhasználása volt, sem egy *szabad királyválasztó* nézet nem volt ismeretlen, habár ez utóbbira inkább abból lehet következtetni, hogy sokan, mint 1920 után oly gyakran, az államforma kérdésének felvetését időszerűtlennek mondták, s el kívánták *halasztani* a békekötés utánra, vagyis akkorra, amikor a nemzet visszanyeri szuverenitását. Vagy, mint Sulyok Dezső, amellet érveltek a vitában, hogy az államforma kérdése nem lényegbevágó, hiszen egyik államforma sem eredendően jobb a többinél. Közük, s azok között, akik forradalmi változásként értelmezték 1945-öt, egy olyan reálpolitikai érv verhetett hidat, amely – s ez ismét érdekes párhuzam a 20-as évek elejével – a monarchikus államforma elvetését (1921-ben a Habsburg-ház detronizálását) a nemzet aktuális *érdekeivel* támasztotta alá.

S így jutunk vissza ismét azokhoz, akik időszerűnek tartották egy a forradalmi változásokhoz illő államforma létrehozását. Ennek igazolásához azonban a reálpolitikai érvek mellett legalább négyféle gondolatmenettel lehetett eljutni. Az egyik 1945-öt tekintette *nulladik évnek*, s ennek megfelelően elutasította a történeti legitimitációt, s ezért vagy teljesen új intézményrendszer felépítésére tettek javaslatot vagy a már létező intézmények továbbfejlesztésére. A másik *1918 októberének népköztársasági örökségét* tekintette olyan előzménynek, amelyhez – már csak a Horthy-rendszer totális elutasításaként is – vissza lehetne nyúlni, s ezt jelképezhette volna például Károlyi Mihály köztársasági elnöki reaktíválása. Egy harmadik, szintén radikális álláspont a *függetlenségi tradíció* keretei között vélte értelmezhetőnek 1945 nagy változását, s az új köztársaságot a Habsburg-ellenes szabadságharcok és a forradalmak örökösének tekintette. S végül egy negyedik lehetséges út a magyar alkotmányos hagyományok pozitív, demokratikus vonásait kiemelő *történeti-közjogi* érvelés volt, amely a radikális váltásban egyszerű alkalmazkodást látott a kor igényeihez, de nem pusztán reálpolitikai kényszerként, hanem mint a magyar alkotmányos hagyomány inherens értékeinek és adaptációs készségének eredménye.

A végül elfogadott törvény egyfajta keverékét jelentette ezeknek az eltérő álláspontoknak. Így például nem került bele a kispapok javaslata, amely – első ízben a magyar történelemben – a Szent Korona-tant mint egy tiszteletreméltó, ám közjogi funkcióját veszített magyar hagyományt építette volna be a törvénybe. De nem került sor az októbrizmus restaurációjára sem: az új Magyar Köztársaság sem nevében, sem intézményesen nem örökölte meg 1918 hagyományait. Ugyanakkor bekerült a törvénybe a forradalmak és a négyszáz éves Habsburg-ellenes küzdelem függetlenségi narratívája éppúgy, mint a főhatalom gyakorlásában beállott szünet történeti-közjogi eredetű koncepciója, illetve a mindkettőhöz köthető parlamentáris kormányzati szisztéma. S termé-

szetesen nem maradt el a népszuverenitást hangsúlyozó legitimáció sem, amikor a törvény a „nemzet akaratát” emlegette, de ezzel egyidőben bekerült a nemzet „érdekének” reálpolitikai érve is.

A sors groteszk tréfája, hogy a 40-es években a függetlenségi tradíció sajátos változatát létrehozó kommunisták hatalomátvételének szimbolikus politikája gyakorlatilag megismételte ugyanezeket a mozzanatokat: a politikai pluralizmus felszámolására a forradalom és szabadságharc századik évfordulójára eső „fordulat éveként” 1948-ban, a sztálinista politikai berendezkedés alkotmányos kereteinek életbe léptetésére mint második államalapításra 1949. augusztus 20-án került sor.

Mindent összevetve, az 1945–46-os időszak szimbolikus politikájáról azt mondhatjuk, hogy abban a radikális változás konceptualizálásának fogalmi eszközei játszották a főszerepet, de a politikai szimbólumok terén az új rezsिम egyáltalán nem szakított a nemzeti történeti igazolás, s így a saját létrejöttére való későbbi, nemzeti történeti keretek között zajló kommemoráció igényével. A szimbolikus politika szintjén tehát leginkább sajátos egyensúlyt láthatunk a nemzeti történeti keretek között elbeszélhető „forradalom” és az alapvető változások ellenére megmaradó nemzeti történeti „kontinuitás” között. Ha az új rezsिम megérhette volna, a Köztársaság megalapítására való közös emlékezés rítusai jó eséllyel tartósan is ezen a módon kanonizálódtak volna.

A 2005-ÖS PARLAMENTI VITA

A 2005-ös javaslat sorsát mindenekelőtt ebben az imént felvázolt diskurzus-történeti kontextusban érdemes vizsgálni: előbb magát a javaslatot és az ahhoz benyújtott módosító indítványokat, aztán a parlamenti vitát, s végül a vita utóéletét.

A T/17222. számú törvényjavaslat a Köztársaság Napjáról mindössze négy paragrafusból, s egy ehhez képest viszonylag terjedelmes, három bekezdésnyi bevezető részből áll (T/17222). Az első bekezdés a köztársaság hagyománytörténeti értelmezésére tesz kísérletet, implicit válaszként arra a kérdésre, hogy a köztársaság mint politikai eszme miért éppen egy emlékezési aktus keretében kap ünnepi, szimbolikus politikai szerepet. A bekezdés rögtön az elején az 1946. évi I. törvény preambulumának kettős, a népszuverenitásra és a reálpolitikára vonatkozó érvére hivatkozik, s ezeket – pozitív értelemben – mint a köztársaság megalapításában harmonikusan egybeeső elveket értelmezi. A következő mondatokban pedig e köztársasági hagyomány kettős narrativizációs lehetőségére utal: egyfelől a francia forradalom eszméitől (szabadság, egyenlőség, testvériség) származtatja, másfelől beilleszti az 1946: I. törvényt a magyar forradalmak (1848, 1918, 1956), illetve az 1989-es rendszerváltás történeti sorába, vagyis végső soron a függetlenségi hagyomány jellegzetes, rendszer-

váltás utáni változatára támaszkodik, amelyben „haza és haladás” dilemmájának feloldása a legfontosabb politikai kihívás.

A bevezetés második bekezdése érvelésmódot vált, s a köztársasági eszme tartalmi meghatározására tesz kísérletet, amikor egyfelől bizonyos közösen osztott értékek (demokrácia, alkotmányosság, emberi jogok) „jogi-politikai kereteként”, másfelől egy kvázi-republikánus ember- és társadalomkép szimbólumaként írja le azt. Utóbbi alatt egyébként nem egyszerűen a köztársasági államforma igenlését értem, hanem néhány, a liberalizmus nyelvén túlmutató koncepció megjelenését a szövegben: a politikai részvételben megtestesülő pozitív szabadságértelmezést és az emberi szociabilitás kifejezését.⁶ Vagy, ahogy a javaslat fogalmaz: „Ebben az eszményben kapcsolódik össze a demokratikus politikai kultúra igénye, a nemzet tagjainak egymás iránti felelőssége és közösségvállalása. A köztársaság mindannyiunké!”

A harmadik bekezdés pedig a törvényjavaslat értelmének „gyakorlati” indoklását adja, amikor azt mondja, hogy a „köztársasági államforma” és a „republikánus eszme” szerepe bizonyos alapértékek és hagyományok „védelmezése”, a „demokratikus értékeké” és a „szabad és független jogállam hagyományáé.” Ezért kerülne sor a törvény megalkotására, vagyis a köztársasági államforma „jelentőségének” törvényben való megörökítésére (1.§), a köztársasági államforma életbe lépésére emlékezve február 1-jét a Köztársaság Napjának nyilvánítására (2.§), s állami és civil szervezetek „felkérésére”, hogy emlékezzenek meg a Köztársaság Napjáról (3.§). Vagyis a szimbolikus politika eszköztárának alkalmazása, a kommemoratív aktus láthatóan egyfajta megerősítő erővel bír a javaslat kidolgozója szerint: az emlékezés segít betölteni a köztársasági államforma és eszme közös értékeket és hagyományokat védelmező funkcióját.

A törvényjavaslat indoklása is tartalmaz néhány figyelemreméltó elemet, amelyek közül egyet érdemes külön kiemelni. A harmadik bekezdés az 1946. I. törvény megfogalmazását némi eufémizmussal „kegyelmi pillanatnak” nevezi, amely eszerint a nemzeti szuverenitás visszanyerésének átmeneti állapota lett volna, a világháború és a szovjet megszállás korszakai közé ékelődve. Nem kétséges, hogy ez a nagyvonalú megfogalmazás a törvényjavaslatnak azzal a láthatóan koncepciózusan végigvitt értelmezésével van összhangban, amely szerint az 1946. I. törvény valóban összhangban volt a „nemzet akaratával és érdekeivel.” Nem véletlen, hogy ha nem is közvetlenül ez a megfogalmazás, de ez a koncepció váltotta ki a legerősebb ellenállást a későbbiekben.

A törvényjavaslatához Horváth János (Fidesz), egykori nemzetgyűlési képviselő két módosító indítványt is benyújtott: az egyikben azt a javaslatot tette, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának nevét változtassák meg 1949. XX. törvényről 1946. I. törvényre (T/17222/2), a másikban pedig, hogy legyen a köztársaság napja egyúttal munkaszüneti nap (T/17222/3). Az első indítvány értelmezése nem okozhat különösebb nehézségeket: az a rendszerváltás óta

sokat hangoztatott politikai érv, hogy az új Magyar Köztársaságnak még mindig „sztálinista” alkotmánya van, kapcsolódik benne össze a törvényjavaslat által emlegetett kontinuitással az 1945–46-ban és az 1989–90-ben létrejött demokráciák között. Vagyis, ellenzéki oldalról voltaképp megerősíti a törvényjavaslatban megfogalmazódott igényt a koalíciós időszak politikai hagyományának felelevenítésére, s mindezt úgy, hogy a névváltozást egy „történelem-torzító és félrevezető” név „kijavításának” nevezi, vagyis a hagyományhoz való kapcsolódást visszatérésként, egy ténylegesen meglévő kontinuitás nyilvánvalóvá tételeként, s nem egy nemlétező tradíció feltalálásaként írja körül. A második indítvány szintén ezt a megerősítést fejezi ki azzal, hogy a megemlékezés aktusát kiemeli a mindennapi élet normális menetét nem befolyásoló tematikus és emléknapi sorából azzal, hogy munkaszüneti nappá teszi.

AZ ÁLTALÁNOS VITA MENETE

A javaslat végzetes napjára hamarosan, már 2005. szeptember 19-én sor került. Ekkor, az Országgyűlés 246. ülésnapján kezdődött el ugyanis a törvényjavaslat általános vitája, ahol, mint majd látni fogjuk, annak minden elemét erős politikai kritikák érték a hozzászólók részéről. Előbb a kormányt képviselő Bozóki András miniszter kapott szót, majd őt az MSZP részéről Balogh Miklós követte, a Fidesz részéről Horváth János, az SZDSZ részéről Pető Iván, aztán a független Lezsák Sándor, az SZDSZ-es Mécs Imre, az MSZP-s Török Zsolt, az MDF-es Herényi Károly, a Fidesz-es Salamon László és az MSZP-s Wiener György. S a vitában az utolsó szó ismét a miniszteré, Bozóki Andrásé lett. Ez utóbbi felszólalás már előrevetítette a javaslat sorsát. Bár a miniszter úgy találta, hogy „sok érdekes, megszívlelendő javaslat hangzott el”, és, hogy „egy értelmes történelmi és politikai vita bontakozott ki”, mint utóbb kiderült, az elhangzottakra adott válaszai már nem a további vita, hanem a javaslat visszavonása felé mutattak (Bozóki, 2005:246/260.).

A bukás közvetlen okát és a vita dinamikáját jelzi a hozzászólók véleménye és pártállása közötti viszony: egyedül a három MSZP-s képviselő fejezte ki támogatását, rajtuk kívül pedig csupán a Fidesz-es Horváth János tűnt egyetérteni a javaslattal, míg a kisebbik kormánypárt képviselői elutasították azt, s számos érvet is felhoztak ellene, nem csak Bozókival, de Horváth Jánossal is vitatkozva. Lezsák Sándor és Salamon László is elutasították a javaslatot, de úgy, hogy közben egyetértésüket fejezték ki az azt egyébként támogató Horváthtal. Végül, tegyük hozzá, még az MDF-es Herényi Károly is a javaslat visszavonását kérte, még ha elsősorban azért is, hogy egy más, a „nemzeti konszenzus” megteremtését jobban szolgáló előzetes egyeztetési folyamat végén lehessen a köztársaság napjáról dönteni. Mindezt természetesen többnyire nem

lenne nehéz „pozícióharcokként”, stratégiai döntések eredményeként értelmezni. Diszkurzív szempontból azonban a vitában elhangzó érvek nagyonis érdekeseznek tűnnek, s nem is csak azért, mert néha kifelé mutatnak a szűkebben vett politika világából, a történettudomány, a jogtörténet és más diszkurzusok irányába, hanem azért is, mert sokat elárulnak a rendszerváltás utáni magyar politika természetéről.

A miniszteri expozé nem tartalmazott lényegesen új elemeket a javaslatához képest: hangsúlyozta, hogy az 1946. évi I. törvény egy a magyar jakobinusokkal kezdődő történeti sor részese, s a köztársaság ünnepe nem egy történeti fordulópont, hanem egy egész tradíció felidézésére alkalmas (maga az 1946. évi I. törvény is reflektált történeti előzményeire); kiemelte továbbá a köztársasági eszme szubsztantív vonásait; s végül, azt is, hogy a köztársasági törvény a nemzeti szuverenitás terméke volt. Talán annyiban hozott csak újat ez a felszólalás, amennyiben utalt arra, hogy az 1946. I. törvénnyel egy nyugati történeti folyamattal került „összhangba” Magyarország, s hogy külön megemlítette azt is, hogy a Kerekasztal-tárgyalások során „mind Antall József, mind pedig Szabad György utalt a tárgyalásokon arra, hogy létezik egy köztársasági hagyomány.” (Bozóki, 2005: 246/240.)

Balogh Miklós felszólalása sok tekintetben a kádár-kori kommemoratív beszédmód logikáját követte, összhangban azzal, hogy maga a javaslat hangsúlyosan szimbolikus politikai funkciót szánt a Köztársaság Napjának. Így felidézte Petőfi *Respublica* című versét (amely maga név szerint említi Rákóczit), nagyívű eszmetörténeti áttekintést adott a görög és római kezdetektől, utalt 1918 és 1848 szimbolikus politikai kapcsolatára, s idézte Bibót is. Másfelől, a köztársaság eszméjének antimonarchikus vonását emelte ki (ez természetesen logikus, de nem is fogalmilag szükségszerű), összekapcsolta 1848, 1918 örökségével és a Horthy-rendszer elutasításával, s így voltaképpen a köztársaság eszméjének egy olyan függetlenségi értelmezését adta, amely az 1945–46-os vitákban is már a baloldali érvelésének középpontjában állt. Láthattuk, az előterjesztés és a miniszter expozéja is végsősoron hasonló történeti indoklást adott, bár azzal, hogy a köztársaság eszméjét nem elsősorban antimonarchikus, hanem kvázi-republikánus módon értelmezte, hogy közös nevezőnek szánta javaslatát, s hogy hivatkozott Antall és Szabad álláspontjára is a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon, bizonyos mértékben letompította a felhasznált nyelvi eszközök polémikus élett, amelyek Balogh felszólalásában annak alapvetően ünnepi, kommemoratív hangneme ellenére sokkal jobban érvényesült. (Balogh 2005: 246/242.)

Horváth János nem véletlenül jelezte, hogy a részletes vitában szeretne majd visszatérni Balogh szavaira, mert „az Országházban ma elhangzottak olyan tévedések vagy torzulások, nem szeretném mondani: torzítások, amik torzítások, ami nem tesz jót a magyar nép közérzetének és becsületének.” Nyilván-

valóan polémikus pozícióként értelmezte Balogh kijelentéseinek implikációit, amit különösen az valószínűsít, hogy ő maga az 1946. évi I. törvénynek egészen másfajta értelmezését adta. Olyat, amely a történeti-közjogi kontinuitás nyílt apológiája volt: az 1946. évi I. törvény, mondta, „kódifikálta az évezredek folyamán lelkekbe vésett hagyományok és írásba foglalt kinyilatkoztatások szellemiségét, hogy irányt szabjon a jelen törekvéseinek és a jövő reményeinek. Évszázadokon át a honfiak és a honleányok áldozatos patriotizmusa táplálkozott ebből az örökségből és formálta tovább. Szinte bibliai lángoszlopként mutatták az utat a mondavilágtól a vérszerződésen, Szent István testamentumain, az Aranybullán, a tordai diétán, az ónodi országgyűlésen keresztül az 1848. áprilisi törvényekben és az 1946. évi I. törvénycikkekben kinyilatkoztatott alkotmányig.” Olyan alkotmányos folytonosság részeként konceptualizálta tehát az 1946. évi I. törvény tartalmát, amely a magyar történelem pozitív örökségét folytatta tovább, s amely megfelelő normatív keretet kínálhatott a maga idejében a politikai cselekvés számára. Nem véletlen, hogy erősen hangsúlyozta a nemzeti szuverenitás épségét a törvény meghozatalakor. Mint mondta, „az 1945. november 4-én megválasztott Nemzetgyűlés példaértékű titkos szavazás alapján jött létre. A jogosultak 92 százaléka elment voksolni, és 83 százaléka a demokratikus polgári, nemzeti többpártrendszer híveire szavazott. Nem véletlenül nevezte a New York Times másnapi vezércikke Magyarországot a demokrácia fellegvárának. A szovjet megszállás nemhogy nem csökkentette a nemzeti akarat kifejezésének hitelességét, hanem épp a magyar nép bátor helyállását bizonyította.” Vagyis, Horváth saját értelmezésében azért lehetett az 1946. évi I. törvényre utaló kommemoratív aktus támogatója (sőt, e szimbolikus politikai aktus bizonyos mértékű kiterjesztésének híve), mert egy olyan történeti-közjogi normarendszert tekintett érvényesnek, amelyben innováció és kontinuitás nem álltak kibékíthetetlen ellentmondásban egymással. Álláspontja azonban radikálisan különbözött a T/17222. törvényjavaslat indoklásától, számára ugyanis nem a köztársaság eszméje jelentette az 1946. évi I. törvény értelmét, hanem a pozitívan felfogott, demokratikus és alkotmányos magyar közjogi hagyomány. (Horváth 2005: 246/244.)

Az utána következő felszólaló, Pető Iván, ha nem is mondta ki egészen egyértelműen, azt a kommemorációval kapcsolatos – széles körben osztott – előfeltevést tette meg a javaslat kritikájának kiindulópontjául, amely a kommemorációt és a nemzeti történelem nyelvét összekapcsolja. Szerinte a javaslat 1945–46-ban nem váltott ki közérdeklődést, s a törvény elfogadása csupán reálpolitikai okokból történt, s az esemény nem is kanonizálódott, amire az utal, hogy a 2005-ös vitát sem kísérte sajtófigyelem. Mindebből, a kommemoráció nyelvi feltételeinek hiányából az a logikus következtetés adódott, hogy a Köztársaság Napja „kultuszteremtés” kísérlete lenne, vagyis létre kellene hozni egy olyan történeti narratívát, amelyben a kommemoráció szabályai szerint a

múlt e darabja a jelen politikai igényei szerint felidézhető lenne. Ez azonban, mondja, azért sem lehetséges, mert az 1945–46-os eseményeknek nem volt igazán történeti jelentősége (még több volt magának a törvénynek, mint a köztársaság kikiáltásának, mert annak elvei legalább demokratikusak voltak és beépültek a rendszerváltás utáni alkotmányos berendezkedésbe), s nem is volt igazán eseményjellege, amennyiben a nemzet csupán korlátozott szuverenitással rendelkezett (ez mind a Bozóki-féle „kegyelmi pillanat”, mind Horváth János-féle „demokrácia fellegvéra” kritikája volt). S végül, tagadta a magyar politikai közösség közös értékeinek meglétét, s például, mondta, a köztársaság kikiáltására való közös emlékezés összegegyeztetetlen lenne olyan, a címer-vita és a 2000-es milleniumi emléktörvény tanúsága szerint a politikai közösség egy részének fontos politikai szimbólumok jelentésével, mint a Szent Korona-tan. S egyúttal azt is megjegyezte, szerinte már most is túl sok az ünnepek száma, vagyis, magának a kommemorációnak mint politikai cselekvési formának a létjogosultságával kapcsolatban is kifejezte szkepszisét. (Pető 2005: 246/246.)

Az őt követő felszólaló, Lezsák Sándor, nem a kommemoráció, hanem a köztársasági eszme kritikáját nyújtotta. Voltaképp nem is a javaslat kvázi-republikánus, hanem Balogh Miklós (bár Lezsák által, nem minden alap nélkül, a javaslatához is hozzáértett) antimonarchikus köztársaságértelmezését és annak függetlenségi igazolását támadta. Szerinte egyfelől egy államformának nincsen szubsztantív tartama: sem a demokráciával, sem a szabadsággal, sem a modernséggel nincs fogalmi kapcsolata, másfelől az a történeti konstrukció, amely egy sorba állítja 1848, 1918, 1946 és 1956 eseményeit, összemérhetetlen dolgokat mér össze. Kritikájának éle természetesen az októbrizmusra irányult elsősorban, amelyet egy nagy hagyományú érvel, a Tanácsköztársaság felemlegetésével is igyekezett diszkreditálni. S tette mindezt úgy, némi pikantériával, hogy azt mondta, „egyetért” Horváth János álláspontjával, s hogy ő csupán „egy másik megközelítésben” fejt ki, miért tartja elfogadhatatlannak a javaslatot. (Lezsák 2005: 246/248.)

Mécs Imre felszólalása amellet érvelt, miért nem alkalmas 1945–46 a kommemoráció tárgyának. Egyfelől szisztematikus kritikáját nyújtotta Bibó pozitív elfogultságának a 1945 utáni néhány év iránt, események sorát hozva fel annak igazolására, hogy Bibó nézetei „alaptalanok”, „illúziók” voltak. Másfelől személyes tanúságát hozta fel arra, hogy bármilyen lendületesnek is tűnt az újjáépítés, „Én nem tudok február 1-jére és ’46-ra úgy emlékezni, hogy ez ünnep lenne, hogy ezt ünnepelni lehetne.” S 1946-tal 1956-ot állította szembe, azt nevezve igazi „felszabadulásnak”, külön hangsúlyozva, hogy a Kosuth-címerrel és a 16 ponttal 1848-hoz és nem 1946-hoz nyúltak vissza. S a szembeállítást vitte tovább, mikor kijelentette, hogy bár 1956-ban is „letiportak minket”, később, a rendszerváltás során 1956 eszméi feltámaszthatók voltak.

Szerinte nem véletlen, hogy 1989. június 16-án megjelent tömegek döbentették rá a hatalmat, hogy az ellenzékét komolyan kell venni. S így összességében szerinte október 23-a a köztársaság igazi ünnepe. (Mécs 2005: 246/250.)

Török Zsolt is elsősorban a kommemorációról beszélt: s annak két rendkívül érdekes aspektusát villantotta fel. Egyrészt felhívta a figyelmet arra, hogy az Országgyűlésben is számos generáció van jelen, akiknek más és más a meghatározó tapasztalata, s a fiatalabb generációknak, amelyhez magát sorolta, nem a személyes élmények felidézését, hanem feledés által fenyegetett események megőrzését jelentené a közös emlékezeti aktus. Másrészt hivatkozott Balogh Sándorra, aki nem csak MSZP-s politikus, de a koalíciós időszak története is volt, s akinek, mondta Török, szívügye volt korábban is az 1945 utáni évek emlékének megőrzése. Török ez utóbbi utalással 1945–47 értelmezésének a 70-es és 80-as években Balogh Sándor, Vida István, Izsák Lajos és mások műveiben kiformált és egyebekben a Politikatörténeti Intézet történeti műhelye által a rendszerváltás után is tovább vitt diszkurzív tradíciójára utalt vissza, amelyben a korszakot egy erősen baloldali perspektívában tárgyalták, s amelynek sokáig nemigen alakult ki számottevő alternatívája. Vagyis egy olyan kánonformálási kísérletet idézett fel, amelynek politikai preferenciái meglehetősen egyértelműen baloldaliak voltak. S az a tény, hogy Török 1945–46 rendszerváltását „esélyként”, vagyis, egy generáció jószándékú, bár elbukott politikai erőfeszítéseként jellemezte, tehát a korszakot a nemzeti történelemnek jellegzetesen a függetlenségi beszédmódra jellemző narratív struktúrájába kívánta beilleszteni, nolens-volens meglehetősen közel vitte látszólag egészen másról, a fiatalabb generációnak az emlékezéshez való jogáról szóló hozzászólását Balogh Miklós korábbi, éles polémiát kiváltott szavaihoz. (Török 2005: 246/252.)

Herényi Károly felszólalásával aztán a kommemorációval kapcsolatos vita utolsó szakaszához ért. Az MDF nevében hozzászóló képviselő mondandójának lényege az volt, hogy a kormány nem megfelelő módon, négy párti egyeztetés nélkül terjesztette elő a javaslatot, s így elmulasztotta a lehetőséget, hogy a kommemoráció egyik, a konszenzus meglétére vonatkozó normáját betartva fogadtassa el a törvényt. S miközben egy célzás erejéig jelezte, hogy számára 1946 beilleszthető a nemzeti történeti kánonba, mikor az akkori képviselők döntését „érettnek” mondta, vagyis jelentős történelmi eseményként értelmezte (vitába is szállt ekképpen Lezsákkal), a kommemoráció megfelelő módjával kapcsolatos normatív kijelentések sorát fogalmazta meg. Így amikor Horváth János már korábban is megmutatkozó, pártok fölé emelkedő magatartását dicsérte, vagy, amikor az ünnepeket a „nemzet megtartó erői egyikének” mondta, amelyeknek komoly szerepe van abban, hogy „lesz egy népből nemzet, a nemzettudatot hivatottak erősíteni”, a nemzeti történelem kommemoratív használatának játékszabályaival szembesítette képviselőtársait, s mindenkélettől az előterjesztőket. (Herényi 2005: 246/254.)

Az utána következő Salamon László hozzászólása már inkább arra vonatkozott, még ha inkább implicit módon is, hogy a köztársaság kikiáltása nem közös megemlékezésre méltó szimbolikus politikai esemény, az államformaváltás nem jelentős fordulat a nemzeti történelemben. (Ez a mozzanat az, ami végülis kimondatlan maradt.) Bár a kérdést egyfelől inkább elméleti és alkotmánytörténeti szinten tárgyalta, a demokrácia és a köztársaság közötti kapcsolat feltevéését támadva, s olyan példákat hozott fel, mint a császárok alatt is köztársasági államformájú Róma vagy a kommunista Szovjetunió, szemben a nyugati monarchikus berendezkedésű demokráciákkal. Másfelől azzal támasztotta alá álláspontját, hogy Magyarország szovjet megszállás alatt, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, s konkrétan az általa Malinovszkijnak hívott (majd közbeszólásra Vorosilovra javított) szovjet képviselő hatalmának kiszolgáltatva, korlátozottan volt csak szuverén állam. (Salamon 2005: 246/256.)

S nem tért vissza a nemzeti történelemhez az utolsó hozzászóló Wiener György sem, aki ugyanakkor meglehetősen nagyívű előadásában kiállt amellett, hogy a köztársasági államforma történetileg (s ezen elsősorban az alkotmánytörténetet értette) igenis szoros kapcsolatban áll a történeti fejlődéssel, mert a változás államformája, míg a monarchia az állandóságé. S szerinte csak azok a monarchiák tudtak fennmaradni, amelyek képesek voltak a változásra, sokszor, mint például a svéd esetben, végső soron maradéktalanul köztársasággá válva (ott, mondja, a király még az „uralkodik, de nem kormányoz” formulát is nyíltan elutasítja). (Wiener 2005: 246/258.)

A vita ezzel lényegében véget ért, a miniszteri válasz pedig már a javaslat visszavonása előtti utolsó gesztus volt, amelyben megköszönte a vita stílusát, egy-két részletben felelt az elhangzottakra, s jelezte, hogy át kell gondolni a további lehetőségeket. A javaslat a részletes vitát már nem érte meg. A Köztársaság Napjának története azonban ezzel még nem fejeződött be teljesen. Miután az *Élet és Irodalom* 2005. október 14-i számában megjelent Pető Iván beszédének szerkesztett változata (Pető 2005a), a 2005. október 28-i számban Bozóki András jelentette meg egy választ *A köztársaság napjáról, komolyan* címmel, amelyben hangot adott egyebek között értetlenségének, hogy az SZDSZ részéről Pető Iván a javaslat elutasításakor még a Szent Korona-tanra is hivatkozott (Bozóki 2005a). Viszontválaszában, november 4-én, Pető „hat tételben” utasította vissza a miniszter kifogásait, s egyebek között a Szent Korona-tanos megjegyzést is, mondván, hogy azt csak azért hozta fel, mert a tan támogatottsága mutatja, hogy nincs a köztársasági eszme tekintetében konszenzus, „politikai közösség” a pártok körében (Pető 2005b), s később még egy penge-váltásra is sor került az ÉS hasábjain (Bozóki 2005b, Pető 2005c). S a történethez az is hozzátartozik, hogy a Köztársaság Napjának megünneplésére a későbbiekben mégiscsak sor került, még ha az emléktörvény elfogadtatása nem is járt sikerrel.

A parlamenti vita azonban önmagában mégis érdekes szimbolikus politikai ügy volt, mert – mint láttuk – a polémia akarva-akaratlanul is arról szólt, hogy milyen feltételek teljesülése esetén számít legitim politikai cselekvésnek a kommemoráció, s az is nyilvánvaló, hogy a felhozott kritériumok végső soron a nemzeti történelem nyelvéhez kötődtek. Bár vita tárgyává vált közben a köztársasági eszme is, amelynek szimbolikus megerősítését tűzte ki célul az eredeti javaslat, a megvitatás médiuma mégis a nemzeti történelemhez fűződő eltérő viszony lett.

A javaslat kormánypárti támogatói a Kádár-korból örökölt kommemoratív beszédmódhoz és a „haza és haladás” függetlenségi beszédmódban megfogalmazódó baloldali narratívájához nyúltak, amikor érveket kerestek a törvény mellett (mint Balogh vagy Török; a nagy kivétel Wiener, aki inkább összehasonlító alkotmányjogi oldalról tárgyalta a kérdést). A kormánypárti ellenzők a nemzeti történelem kommemoratív használatának lehetőségével kapcsolatos szkepszisüknek adtak hangot: vagy általánosságban (mint Pető) vagy éppen 56-ot részesítve előnyben 46-ral szemben (mint Mécs), de szavaikat erősen befolyásolták a függetlenségi beszédmód előfeltevései. Az ellenzék egyetlen támogató hangja külön figyelmet érdemlő módon úgy operált a történeti-közjogi beszédmód fogalmaival, ahogy arra a kilencvenes évek eleje, Antall József és Varga Béla beszédei óta nemigen volt példa az Országházban: történeti kontinuitás és változás összeegyeztethetőségét előfeltételezve. Vele és a kormánypárti érvekkel szemben viszont a törvény ellenzéki kritikusi éppen a nemzeti történelem negatív használatával utasították el a Köztársaság Napját, mint jelentéktelen eseményt vagy kérték a javaslat visszavonását és az alkalomhoz jobban illő eljárást.

Vagyis, a kísérlet, hogy egy széles körben támogatható, hiszen az 1989-es Kerekasztal-tárgyalásokon is sikerrel használt múltbeli eseményre való közös emlékezés révén hajtson végre a Parlament egy látványos szimbolikus politikai aktust, egyfelől azért bukott el, mert 1946. február 1-e beillesztése a nemzeti történelem összefüggéseibe nem volt problémátlan. Kiderült, hogy az 1989-ben uralkodó értelmezés nem kánon, csupán pillanatnyi állapot. Másfelől az is jól látszik a vitában elhangzott érvekből, hogy éppen azért kellett a javaslatnak elbuknia, mert a magyar politikai kultúrában a kommemoráció mint szimbolikus politikai cselekvés nyelvi kereteit a nemzeti történelem írta elő: konszenzust igényelt volna a történelmi jelentőség körül és a politikai ítéletek felfüggesztését, nem pedig vitát és kétségeket.

Ez utóbbi állítás alátámasztására idézetek garmadája lehet felhozni, bár ezzel „igazolni” önmagában aligha lehetne. De jellemzőnek tűnik mindenestre, hogy Szabó Miklós, az SZDSZ történeti kérdésekhez való viszonyát hosszabb távon is meghatározó történész-politikusa egy hajdani publicisztikájában (Szabó, 1995: 55–62.) az Antall-kormány kommemoratív politikai ak-

tusaival kapcsolatban arról beszélt, hogy a történelemhez való viszonyinak alapvetően két fajtája van: a romantikából örökölt történetmitológia (érdekes módon Antall József maga is „nemzeti mitológiáról” beszélt e témában, holott véleménye éppen ellentétes volt Szabóéval) és a múlt kritikus feldolgozása, melynek szintén van nemzeti történeti tradíciója: Kemény, Szekfű, Bibó munkáiban. Szabó szerint a jobboldal harmóniaelvűsége és a múlthoz való, alapvetően esztétikai jellegű viszonya között szoros kapcsolat van. Vagyis, éppen azt a fajta összekapcsolódást vette erős kritika alá kommemoráció és nemzeti történelem között, amelynek normái – szívos továbbélésük jeleként – a Köztársaság Napjáról folyó vitában is megjelentek.

A SZAKADÉK ÁTHIDALÁSA

Mint láttuk, a Köztársaság Napjáról szóló törvényjavaslat azért bizonyult normasértésnek, mert nem sikerült a kommemorációval kapcsolatos legfontosabb elvárásnak megfelelnie, azaz arról meggyőznie a többi politikai szereplőt, hogy a köztársaság 1946-os kikiáltása egy a nemzeti szuverenitás teljességén és széleskörű konszenzuson alapuló,⁷ valamint történelmileg jelentős fordulópontnak számító aktus volt. Vagyis, nem sikerült megalkotnia 1946. február 1. kanonizálható nemzeti történeti elbeszélését. Láthattuk azonban azt is, hogy a törvényjavaslat tett erre kísérletet, s a történeti előzmények vázlatos áttekintése alapján az is világossá kellett váljon, hogy e kísérlet nem volt előzmény nélküli: már az 1946. évi I. törvény elfogadása során is közkézen forogtak nemzeti történeti érvek. Joggal merül fel a kérdés tehát, hogy milyen történeti okokkal magyarázhatjuk, hogy ezeknek a korai előzményeknek nem vagy alig maradt (pl. Antall Józsefnél, Horváth Jánosnál, Varga Bélánál) érdemi folytatása a későbbi évtizedekben?

Bár a kérdés alaposabb diskurzustörténeti vizsgálódást igényelne, a rendelkezésre álló adatok alapján azért megfogalmazhatunk néhány ötletet e feltűnő diskurzustörténeti diszkontinuitás okaival kapcsolatban:

(1) Az első és legkézenfekvőbb ok a koalíciós időkben kialakult politikai rendszer bukása és a majd fél évszázados kommunista berendezkedés hatása, amely az emigrációba, szubkultúrákba vagy a felejtésbe szorította ki a nyilvános diskurzusokból 1946 számos nem kommunista interpretációját. Ráadásul, ha valamiféle történeti elbeszélésbe, akkor a kommunista mozgalom és a harmincas évek végi radikális rendszerellenzéki mozgalom fokozatos összefonódásának, egy alapvetően nem-nyugati „népi demokratikus” modell kialakításának és a kommunisták fokozatos előtérbe kerülésének, illetve a reakció elleni küzdelemnek a történetébe igyekeztek beilleszteni 1945–47 fejleményeit. E történetben a Márciusi Frontnak, a népi kollégiumoknak (ezek kultusza relatí-

ve elég nagy volt, még a 70-es évek végén szerveződő ellenzéket is erősen befolyásolta), a szegedi, majd debreceni Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak és az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, a földosztásnak vagy az újjáépítésnek eleve sokkal nagyobb szimbolikus szerep jutott, mint a köztársaság kikiáltásának.

(2) 1945–47-nek eleve számos, egymással is rivalizáló értelmezése volt, s éppen a nemzeti történeti jellegűek viszonylag hamar háttérbe szorultak néhány, eredeti kontextusától megfosztott szereplő és esemény (Bibó esszéi, a népi kollégiumi mozgalom, a Válasz folyóirat köre, a Magyar Közösség pere, illetve, a későbbi, mégis valamennyire ide tartozó Rajk-per stb.) kultusza mellett. Az ellenzék is erre az erősen szelektált emlékezetre támaszkodva fordult hagyományokat keresve 1945–47 felé a nyolcvanas években, ami jól megfigyelhető a Bibó-recepcióban éppúgy, mint az illegális *Beszélő*ben megjelenő emlékidézéseken (pl. Böhm Vilmos emlékezéseinek közlésén) vagy épp az olyan szamizdatban is terjedő szövegeken, mint Szász Zoltán emlékirata. A jogász érdeklődés feltámadt ugyan az 1946. évi I. törvény iránt, de ennek okai és eredményei más körbe tartoznak. S a 70-es évektől létezett egy erősen baloldali, de a hajdani koalíciós partnerek eszméi iránt befogadóbb, integratívabb szemléletű történészi érdeklődés is a korszak iránt Izsák Lajos, Vida István és mások műveiben. A rendszerváltó vitákban megjelenő antalli historizáló értelmezést pedig hamarosan elfedték a Horthy-rendszer körüli viták.

(3) A rendszerváltás utáni historiográfiában, amikor lehetőség nyílt volna valamilyen kanonizációra, jól megfigyelhető a kultuszépítő próbálkozások (pl. Varga Béla, Nagy Ferenc, Sulyok Dezső és mások életrajzai, számos emlékezés is megjelent) relatív erőtlensége az 1945–47-es időszak átmenetiségét, anomáliáit (pl. a demokrácia korlátozottságát, a pártok beépülését a társadalmi élet minden szférájába), a szovjet és a kommunista hatalom rejtett, de annál gyorsabb kiépülését hangsúlyozó főárammal szemben.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy mire Pető Iván, Lezsák Sándor vagy Salamon László megfogalmazták kétségeiket 1946. február 1. nemzeti történeti jelentőségével kapcsolatban, az ellenérvek már rég készen álltak s elterjedtek a diskurzusban, nem kellett tehát valamilyen taktikai okból elutasítaniuk a törvényjavaslat. Más kérdés ugyanakkor, hogy készen álltak az érvek az ellenkező álláspont számára is. A törvényjavaslat, annak indoklása, a miniszteri expozé és Horváth János felszólalása mind-mind tartalmaztak évtizedes patinájú érveket a javaslat mellett, annak védelmezői nem álltak védetlenül a kritikákkal szemben. A törvényjavaslat bukása tehát nem volt eleve elrendeltetett, hogy az mégis bekövetkezett, annak számos oka mellett bizonyára szerepet játszott az is, hogy az előterjesztő innovációs kísérlete, szándéka ellenére, egy olyan területen próbált meg konszenzust és önlegitimációt találni, ahol a kételyeknek és egyet nem értésnek nagyobb tere volt, mint a kommemorációtól elvárt egyetértésnek.

LEZÁRÁS

Ha össze akarjuk foglalni az eddigiekben elmondottakat, mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a Köztársaság Napjának esete azért érdekes diszkurzív politikatudományi szempontból, mert a politikai szereplők egy jellegzetes szimbolikus politikai gesztusról, a kommemorációról folytattak vitát az 1946. évi I. törvény kapcsán, s a vita rekonstrukciója a magyar politikai kultúrán belül a kommemorációval kapcsolatos elvárások széles körére világít rá.

A Köztársaság Napjáról szóló törvényjavaslat története egy redeskripció kísérlet bukásának pillanata, vagyis, egy olyan eset, amelynek során a politikai gondolkodás nyelvi normái erősebbnek bizonyulnak a politikai aktorok szándékainál. A köztársasági eszme és a nemzeti történeti nyelvű kommemoráció hangsúlyos összekapcsolása heves kritikákat váltott ki, mind a köztársaság kikiáltásának nemzeti történeti elbeszélhetőségével, mind a kommemoráció feltételeinek meglétével kapcsolatban. S ne tévesszen meg bennünket az, ami a vita hevében elhangzott: sem a javaslat melletti, sem a javaslat elleni érvek nem voltak „légbőlkapottak.” Hogy a javaslat megfogalmazódott, s hogy elbukott, abban diskurzústörténeti előzmények játszottak szerepet: az 1946. évi I. törvény elfogadásának körülményei egyfelől, s a későbbi fejlemények – az első kanonizációs kísérletek elfelejtődésétől az 1989–90-es eseményeken át a rendszerváltás utáni historiográfiai diskurzusig – másfelől.

Kérdés persze, hogy egy ilyen elemzésnek van-e önmagán – azaz a szimbolikus politika egyik válfajának, a kommemorációnak a jobb megismerésén – túlmutató jelentősége? Én azt gondolom, van: a kommemoráció, s vele a szimbolikus politika csupán a politikai diskurzus működésének aletesetei. Azok az interpretációs erőfeszítések, amelyek egy-egy ilyen, némiképp elvontnak tűnő ügyben főszerepet játszanak, át- meg átjárják a politika egészét a klaszszikus hatalmi küzdelmektől a közpolitikán át a mindennapok politikumáig – és tovább.

JEGYZETEK

- ¹ Szeretném megköszönni a Politikatudományi Szemle névtelen opponenseinek értékes megjegyzéseiket.
- ² Szűcs, 2010.
- ³ Az újabb keletű ilyen jellegű munkákra lásd példának Schmidt, 2010; Lawrence–Hardy–Philip, 2004; Bevir–Rhodes, 2006.
- ⁴ Például a nyilvánosságban szereplő ember közösségi megítélésének (gloria, laus, honestum stb. fogalmak) problémáján vagy a múltbeli szereplők tettei exemplaritásának problémáját keresztül, vagy az alapítás, törvényhozó személy, az ősi alkotmány emlékezetének megőrzése kapcsán. Lásd Rowe–Schofield, 2000.

- ⁵ Térségünkre vonatkozóan különösen érdekes a *Staging the Past* című tanulmánygyűjtemény (Bucur–Wingfield, 2001) és David Art könyve a nácizmusra vonatkozó történelempolitikáról (Art, 2006), de a témában rejlő lehetőségekre jól rávilágít Lynette Spillman *Nation and commemoration* című könyve az amerikai és az ausztrál nemzeti identitás formálódásáról (Spillman, 1997) és Laleh Khalili *Heroes and Martyrs of Palestine* című könyve a kommemorációnak a palesztin nemzeti diskurzusban játszott szerepéről (Khalili, 2006). Magyar vonatkozásban Heino Nyssönen, Apor Péter és Gerő András tanulmányai úttörő szerepet játszottak (Nyssönen, 1999; Apor, 2004 és 2005; Gerő, 2004).
- ⁶ A republikanizmus eszmetörténeti értelmezéséhez lásd Skinner–Gelderen, 2002, a fogalom politikaelméleti kiaknázásához Pettit, 1997. Azért nevezem kvázi-republikánusnak a javaslat megfogalmazásait, mert inkább csak a teoretikus következmények hasonlósága, s nem az alapvető kulcsfogalmak egyezése idézi fel akár a „klasszikus republikanizmus”, akár a Pettit féle republikánus politikaelmélet nyelvét.
- ⁷ A nemzeti történeti nyelvnek az az előfeltevése, hogy a nemzeti történelmi események megfelleltethetők a nemzeti akaratnak, s akár felcserélhetőek ennek az akaratnak másfajta, korszerűbb kifejezési formáival (közvéleménykutatás, népszavazás), érdekes módon előkerült a köztársasági elnöki vitában 1989-ben, valamint 1990-ben a címervitában is.

IRODALOM

- Apor Péter (2004): The Eternal Body: The Birth of The Pantheon of the Labor Movement in Budapest. *East Central Europe* 1. 23–42.
- Apor Péter (2005): A Tanácsköztársaság felidézése a Rákosi-rendszerben. *Századvég* 1, 3–30.
- Art, David (2006): *The Politics of The Nazi Past in Germany and in Austria*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Balogh Miklós: Országgyűlési Napló, 242. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_242.htm
- Bevir, Mark – Rhodes, Rod W. A. (2006): Interpretive Approaches to British Government and Politics. *British Politics* 1, 84–112.
- Bibó István (1990): Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In: *Bibó István válogatott tanulmányok*. II. Budapest, Magvető, 569–620.
- Bozóki András: Országgyűlési Napló, 240. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_240.htm
- Bozóki András: Országgyűlési Napló, 260. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_260.htm
- Bozóki András (2005a): A köztársaság napjáról, komolyan. *Élet és Irodalom* 2005/43. <http://www.es.hu/index.php>
- Bozóki András (2005b): Fekete, fehér, igen, nem. *Élet és Irodalom* 2005/43. és 45. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;11869>
- Bucur, Maria – Wingfield, Nancy M. eds. (2001): *Staging the Past: the Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette, Purdue University Press.

- Gerő András (2004): *Képzelt történelem*. Budapest, PolgArt.
- Herényi Károly: Országgyűlési Napló, 254. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_254.htm
- Horváth János: Országgyűlési Napló, 244. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_244.htm
- Khalili, Laleh (2006): *Heroes and Martyrs of Palestine: The Politics of National Commemoration*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lezsák Sándor: Országgyűlési Napló, 248. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_248.htm
- Mécs Imre: Országgyűlési Napló, 250. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_250.htm
- Moór Gyula (2005): A demokrácia örvényei. *Politikatudományi Szemle* 2005/2. 161–172.
- Nyüssönen, Heino (1999): *The Presence of the Past in Politics: '1956' After 1956 in Hungary*. Helsinki: SoPhi.
- Pettit, Philip (1997): *Republicanism*. Oxford, Oxford University Press.
- Phillips, Nelson–Lawrence, Thomas B.–Hardy, Cynthia (2004) Discourse and institutions. *Academy of Management Review* 4, 635–652.
- Pető Iván: Országgyűlési Napló, 246. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_246.htm
- Pető Iván (2005a): A köztársaság napja? *Élet és Irodalom* 2005/41. <http://www.es.hu/index.php>
- Pető Iván (2005b): Hat tétel a köztársaság napjáról. *Élet és Irodalom* 2005/44. <http://www.es.hu/index.php>
- Pető Iván (2005c): Ügyrendi észrevétel. 2005. 45. <http://www.es.hu/index.php?view=doc;11869>
- Rowe, Christopher–Schofield, Malcolm eds. (2000): *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ruszoly József (1997): A köztársasági törvény születése. In: *Alkotmány és hagyomány: Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*. Szeged, JATEPress.
- Salamon László: Országgyűlési Napló, 256. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_256.htm
- Schmidt, Vivien B. (2010): Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review* 1, 1–25.
- Skinner, Quentin–Van Gelderen, Martin eds. (2002): *Republicanism: A Shared European Heritage*. Vol. 1-2. Cambridge, Cambridge University Press.
- Spillman, Lynette (1997): *Nation and commemoration: Creating national identities in the United States and Australia*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Szabó Miklós (1995): *Múmiák öröksége*. Budapest, Új Mandátum.
- Szekfű Gyula (1983): *Forradalom után*. Budapest, Gondolat
- Szűcs Zoltán Gábor (2010): *Az antalli pillanat*. Budapest, L'Harmattan.
- T/17222: *Törvényjavaslat a Köztársaság Napjáról*. Előadó: Dr. Bozóki András nemzeti kulturális örökség minisztere. <http://www.parlament.hu/irom37/17222/17222.pdf>

- T/17222/2: *Módosító javaslat*. Benyújtó: Dr. Horváth János. http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_madat?p_ckl=37&p_izon=17222&p_alsz=2
- T/17222/3: *Módosító indítvány*. Benyújtó. Dr. Horváth János. http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_madat?p_ckl=37&p_izon=17222&p_alsz=3
- Török Zsolt: Országgyűlési Napló, 252. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_252.htm
- Vida István (1982): Törvénytervezetek az államforma 1946. évi rendezéséről. *Jogtudományi Közlöny* 12. 951–983.
- Wiener György: Országgyűlési Napló, 258. felszólalás, 2005. http://www.parlament.hu/naplo37/246/n246_258.htm